

Letov provedl začátkem roku 1943 v Letech další inspekci. Po rozhovorech s místními dozorci se rozhodl upozornit své nadřízené na skutečný stav. Generálnímu veliteli Weinmannovi předložil 13. ledna zprávu o inspekci. „Zdravotní poměry v Letech jsou velmi špatné. Z 966 táborových vězňů onemocnělo: 49 tyfem (nebo existuje podezření na tyfus), 156 angínou, 98 zápalem plic, 200 chřipkou, 500 je nachlazené. Celkem 1003. Z toho vyplývá, že ani jeden z vězňů není zdravý, někteří dokonce trpí více nemocemi.“ Apeloval na zásah ministerstva s tím, že poměry v tábore vážně ohrožují zdraví lidí z okolí tábora. „Skutečnost, že z tábora jsou každý den na hřbitov přepravováni rakve, vyvolává v celém okolí znepokojení a paniku, protože navíc existuje nebezpečí, že se epidemická onemocnění vyskytující se v tábore dále rozšíří.“ Za viníky stávající situace Letov otevřeně označil vedení tábora, „šetřilo [se] na jídle a dětem nebyly poskytovány dávky, které jim na základě přidělování náležely. (...) | Děti neměly do Vánoc 1942 ani ošacení, ani prádlo a boty. Po týdny se nedostaly ven z jejich nevyhovujících, více než přeplněných příbytků. Ty navíc nebyly dostatečně vytápěny. Všechny tyto okolnosti vedly k četným dětským úmrtím.“ Ve své zprávě Letov také navrhl přidělit do tábora stálého lékaře, ošetřovatelky k nemocným dětem, uzdravené děti z tábora odvézt a „odložit vyřešení cikánského problému na poválečnou dobu, neboť internace Cikánů za daných stravovacích podmínek v podstatě znamená pomalou smrt“.⁴⁸⁷ Poslední doporučení se vztahovalo na tábor v Hodoníně. Čtyřstránkovou německy psanou zprávu Letov podal 14. ledna. Do deníku si pak zapsal: „Poměry v Letech škandální. (...) Navrhl jsem Schneidrovi vystřídání Janovského. U dětí se neosvědčil. Schváleno. Snad nějaké ty děti zachráním.“⁴⁸⁸

Po rozsáhlém prověřování – korespondenci s nejrůznějšími místy, inspekcích a rozhovorech s dozorci – Letov došel k názoru, že příčinou všech hrůz v Letech je přístup velitele Janovského. Aby však mohl prosadit jeho odvolání, musel nejprve na svou stranu získat kriminálního radu Lysse, který jako jediný, coby zástupce německé

kriminální policie, měl právo v táboře udělovat rozkazy. Způsob, jakým se Letovovi podařilo Lysse přesvědčit, popsal po válce jeden z pracovníků ministerstva Miroslav Vlček. „V zimě roku 1942 až 1945 (přesnou dobu si nepamatuji) byl jsem přítomen rozmluvě německého vedoucího úředníka, kriminálního rady Lysse, přiděleného štábu generálního velitele neuniformované protektorátní policie, s vrchním odborovým radou J. Letovem. Lyss předvolal si tehdy v. o. radu Letova za tím účelem, aby mu vytknul (podle názoru Lysse) nemístně humánní postup ve střediskách pro cikány (šlo zejména o děti). Rozmluva měla zpočátku velmi bojový ráz, ježto v. o. rada Letov výslovně prohlásil, že pokud bude mít vliv na správu táborů pro cikány, nepřipustí, aby tam byla zaváděna jakákoliv drastická nebo nelidská opatření. Na to reagoval Lyss poznámkou, že praxe v táborech (takzvané preventivní potírání zločinnosti) je věcí německé kriminální policie a že podobný postoj mohl by mít pro Letova nepříjemné důsledky. | V. o. r. Letov na svém stanovisku setrval. Podotýkám, že nebojácné chování jmenovaného při této kontraversi bylo velmi odvážné, zejména vzhledem k současné situaci. Pokud vím, imponovalo i Lyssovi, který později to otevřeně přiznal, třebaže v meritu věci (posuzování cikánské otázky) zaujímal i nadále stanovisko velmi příkré.“ Letov pod Vlčkovu prohlášení připsal poznámku: „Rozhovor udál se v lednu 1943.“⁴⁸⁹ Zaznamenaný okamžik tedy s největší pravděpodobností předcházal odvolání Janovského. Letov dosáhl svého a do deníku si mohl zapsat: „Janovský vystřídán. Dokonce ošetřovatelky [jsem] dosadil do Let. – Včera [jsme] seděli do 23.30. Dodělali předpisy konečně. Dostanu dr. Fialu ke skupině.“⁴⁹⁰

Novým velitelem tábora v Letech se 18. ledna 1943 stal Štěpán Blahynka, dosavadní velitel moravského tábora pro Romy v Hodoníně. Tam dočasně převzal vedení tábora jeho hospodář, bývalý nadporučík četnictva Jan Sokl. O tři dny později přešli z Hodonína do Let dozorcí Anton Růžička a Jaromír Lukeš, aby podpořili Blahynku při reorganizaci táborového vedení. Na pokyn GKNP přidělilo gestapo do tábora v Letech dva židovské lékaře a tři zdravotní sestry. Jeden z těchto lékařů, Michal Bohin, později popsal svůj dojem z Letova takto: „Pana podplukovníka Jiřího Letova poznal jsem v roce 1943, kdy jsem byl dne 29. ledna t. r. gestapem poslán do cikánského kon-

centračního tábora č. 1 v Letech, politický okres Písek. – Pan Letov byl tehdy přidělen k oddělení ministerstva vnitra, které neslo název: Generalkommando der Nichtuniformierten Protektoratspolizei. – V této době poznal jsem jeho ryzí charakter a dobrotu, kdy všechny nejostřejší příkazy gestapa vůči osazenstvu cikánského tábora mírnil a snažil se osud Cikánů zlepšit. Nedovoloval, aby Cikáni hynuli hladem. Sám z jeho úst jsem slyšel: To, co jim ze stravy patří, musejí dostat. | Vůči mně, který tehdy opatřen byl židovskou hvězdou, choval se noblesně. Přes zákaz gestapa, které mě vsadilo mezi Cikány (měl jsem dostávat cikánskou stravu a s nimi bydlet), nařídil pan podplukovník Letov, abych dostával stravu četnickou a bydlel zvlášť.⁴⁹¹

Na tehdejší situaci v táboře vzpomínal po válce i nový velitel Štěpán Blahynka: „V lednu 1943 byl jsem telefonicky povolán do cikánského tábora v Letech, (...) kde jsem převzal velení (...). V táboře řádl tehdy skvrnitý tyf, o čemž v Praze nevěděli a dozvěděli se tak teprve mým hlášením. Do té doby jsem poznal plk. gšt. Letova jen zběžně při jedné jeho přehlídce v cikánském táboře v Hodoníně u Kunštátu. | Z Let jsem hlásil telefonicky Letovovi, jak vypadá zdravotní stav cikánů držených v táboře, a vyslovil jsem obavu, že všichni tito i s námi budou zachvázeni skvrnitým tyfem. Pplk. Letov mi prohlásil telefonicky[:] učinite pro záchranu cikánů všechno, co jest ve Vaší moci, máte k tomu ode mne všechnu podporu a poskytněte cikánům všemožnou lékařskou péči, ošetřování apod., tak aby, pokud byli u nás, bylo s nimi nakládáno jako s každými jinými řádnými občany. Díky tomu byl skvrnitý tyf během krátké doby likvidován, ač to bylo spojeno s velkými finančními náklady. Jak se cikáni měli, mohli by sami nejlépe dosvědčiti, vždyť dostávali kromě vydatné stravy také kuřivo, pomeranče, cukrovinky apod. | To se ovšem mohlo dít jen za přispění pplk. Letova, který mě k tomu zmocnil. Jak hrůzně vypadal tábor před mým příchodem, mohl by podati svědectví vrchní zdravotní rada dr. Urban z Prahy, který zde řídil zdravotní službu.“⁴⁹²

Další podrobnosti doplnil po válce také četník Jaromír Lukeš, který pracoval od roku 1941 jako dozorce v táboře v Hodoníně u Kunštátu: „Do Let jsem tehdy odjel s velitelem Blahynkou i já a kolega Růžička, abychom byli Blahynkovi nápomocni. Do té doby byl velitelem letského cikánského tábora bývalý škpt. četnictva Ja-

novský. Před nastoupením v Letech byli jsme se hlásit u pana pplk. Letova a tehdy jsem ho vlastně poprvé blíže poznal jako dobrého člověka v drsnější skořápce, a především dobrého Čecha. Připravil nás na těžkou a nevděčnou práci v Letech a žádal nás naléhavě, abychom uvedli tento tábor do pořádku, hlavně proto, že v něm mimo cikánů bylo internováno i mnoho českých kočovných živnostníků a trhovců aj. Při příchodu do Let našli jsme tábor ve stavu úžasně zanedbaném, osazenstvo vysílené a mroucí hladem a tyfem břišním i skvrnitým. Blahynka tehdy jel do Prahy a hlásil zjištěné skutečnosti pplk. Letovovi. Následek toho se ihned projevil. Pan pplk. Letov zařídil přidělení dvou lékařů a tří ošetřovatelek do tábora a přijela tam též desinfekční epidemická kolona, která tábor odvíšivovala. Dále se zasadil o přiznání normálních stravovacích dávek pro osazenstvo (ač do té doby mělo dávky vězeňské), zvláštních přidělů pro děti jako plnotučného mléka, jablek, cukrovinek, pomerančů, citronů atd. Pro dospělé nařídil vydávati kuřivo. Nařídil též šití prádla a šatstva pro internované a obstarání obuvi pro ně. Celá jeho činnost upínala se k tomu, aby poměry v Letech obrátily se k lepšímu. Kdyby nebyl dobrým Čechem a člověkem statečného srdce, byla by historie letského tábora patrně tragicky skončila.⁴⁹³

Mezi vězni byl od srpna 1942 do května následujícího roku i Václav Studený. Po válce vypověděl: „V té době, kdy tam byl Janovský velitelem, dostávali jsme zpravidla k jídlu jen brambory a lupeny ze zelí, často ještě od housenek znečištěné. Moučné jídlo bylo naprostá výjimka, ač jak vím, mouka se v táboře zkazila. Ve skladišti, jak jsem měl příležitost se přesvědčiti, zejména můj syn Emil Studený, který v táboře dělal skladníka, bylo mnoho zásob. Byly tam uzeniny, dále jižní ovoce, cukroví, cukr, mouka, slanina, tuky, vejce a jiné. Z toho dostávali internovaní jen zcela malý zlomek obvykle již ve stavu polozkaženém, kdežto ostatní věci odvážel obviněný Janovský autem pryč. Kam je vozil, to nevím, ale říkalo se, někam do Prahy. Sám vím, že celé bedny vajec byly takto z tábora odvázeny, říkali to četníci, kteří odhalili nepořádky Janovského v táboře. Byla to totiž poslední skupina četníků, kteří tam přišli. Ti odhalili špatné hospodaření Janovského, bylo zavedeno vyšetřování a následkem toho byl Janovský odstraněn. Při tomto vyšetřování bylo nalezeno ve sklepních míst-

nostech mnoho kůže, hrnce tuků a několik tisíc cigaret. To sice bylo všechno pro nás, ale my, s výjimkou Štědrého večera, jsme za Janovského je nedostávali, až teprve po Vánocích jsme dostávali cigarety a po jeho odchodu jsme je dostávali správně, tak, jak jsme je měli dostávat. Vůbec po odchodu Janovského se změnilo vše k lepšímu.“⁴⁹⁴ O Letovově činnosti neměl Václav Studený – dle výpovědi – nejmenší tušení. Ke změnám v táboře podle něj došlo zásluhou zmíněné skupiny dozorců. V jeho představě existoval i v této době právní řád, který se konec konců mohl prosadit i proti vůli velitele.

Letov nadále pozorně sledoval válečné dění. V neděli 24. ledna 1943 si zapsal: „Osa vyklidila Tripolis – na ruské frontě obranné a ústupové boje, jako vždy v zimě.“ Brzy se objevily první náznaky změn na frontě. Porážka německých jednotek 2. února 1943: „Boje VI. armády u Stalingradu skončily jejím potřením.“⁴⁹⁵

Berlín vydal nové nařízení, které se týkalo i romských vězňů v Letech a Hodoníně. Letov se o něm dozvěděl s předstihem. „Cikáni odjedou všichni do Polska – tak moje snahy patrně marné,“⁴⁹⁶ poznamenal si 24. ledna. Teprve o pět dní později obdržela všechna ředitelství kriminální policie na územích spravovanými Němci Himmlerův spěšný dopis nařizující deportaci všech Romů a Sintů (až na malé výjimky) do koncentračního tábora v Osvětimi.⁴⁹⁷ Spěšné psaní navázalo na Himmlerův takzvaný Osvětimský výnos ze dne 16. prosince 1942, podle kterého všichni Romové a Sintové žijící na území Říše měli být deportováni do koncentračního tábora Auschwitz-Birkenau. (Dokument sám se nezachoval, ale je citován v dochovaných dokumentech.)

Skutečnost, že Letov o tomto rozkazu, který byl směřován výlučně na zastupitelství německé kriminální policie, věděl již dříve, může poukazovat na jeho dobré vztahy s Erwinem Weinmannem, velitelem Bezpečnostní policie a Bezpečnostní služby. Potvrzoval by to i příští zápis z 27. ledna: „Včera rozprava ve VuR s dr. Weinmannem. O táborech jsem měl dlouhou přednášku.“⁴⁹⁸ Letovovy nadřizené pravděpodobně velmi rozzlobilo Janovského zločinné zneužití pravomocí, a uvítali proto Letovovu snahu učinit podobnému jednání přítrž. K tomu měl posloužit nově připravený táborový řád z prosince loňského roku.